

ІСТИННІСТЬ РЕЛІГІЇ В ПРОБЛЕМАТИЧНОМУ ДИСКУРСІ МІЖКОНФЕСІЙНОГО ДІАЛОГУ СУЧАСНОСТІ

Серед безлічі питань, якими переймаються чи з якими пов'язані найрізноманітніші релігії світу, проблема істини та істинності посідає чи не найважливіше місце. Наріжним каменем розмірковувань уявляється вона і в монотеїстичних релігіях, де істина зазвичай вважається первинною щодо реальності і розглядається як першосутність, фактично ототожнюючись з Богом. У цьому сенсі мав рацію М. Бердяєв, коли, проголошуючи: «Немає релігії вищої за Істину», зазначав: «В останній глибині Істина є Богом і Бог є Істиною»⁹⁸. Відтак, у релігійному сенсі, як то й резюмує видатний богослов ХХ століття, істина не є реальністю і не є відповідністю реальності, а виступає смыслом реальності, її верховною якістю та цінністю⁹⁹. А це означає, що між релігією, яка опирається на надприродне начало, і наукою, що базується на дослідно-експериментальній основі, існує принципова і в суті своїй нездоланна відмінність: перша на питальне: «Що, чи вірніше, Хто є істина?» – відповідає: «Бог (Вища сутність, Абсолют ...）」 і здебільшого знаходить своє підтвердження в індивідуально-особистісному досвіді містичного богопереживання та/або в теологічному обґрунтуванні віронавчальних положень; друга ж потребує обов'язкової верифікації, тобто дослідної перевірки та підтвердження на відповідність заданому алгоритму. Відтак істиною й істинним у першому випадку вважатиметься узгіднене з божественним Одкровенням і трансцендентно пережите свідчення (=осаяння) про Того (=Того), Хто визнається Абсолютною Істиною, тоді як у науці під істиною зазвичай розуміється мисленнева копія досліджуваного предмета чи явища або ж його логічно доведена реальність чи закономірність існування. Звідсіля випливає, що богословські підходи до інтерпретації істини та способи її осаяння істотно відрізняються від наукових, у зв'язку з чим сама проблема вивчення істини набуває значного інтерпретативного поліфонізму. Хоча й типологічна спорідненість релігій не може заступити тих труднощів, які виникають при дослідженні істинності з уваги на значне число релігій, а також їх конфесій та деномінацій, чим, зокрема, обумовлюється як потреба конкретно-історичних підходів до вивчення істинності релігії, так і врахування цілого комплексу причинно-наслідкових залежностей.

Що ж стосується другої складової тематичного комплексу, то маємо неодмінно враховувати, що актуальність розвитку міжконфесійного діалогу на всіх його можливих рівнях та зрізах є даниною часу і значною мірою пояснюється динамікою глобалізаційних процесів та їх супроводжуваними тенденціями. А вони, крім іншого, спричиняють плюралізацію життя, в якому потужні міграційні процеси та інформаційно-комунікативні можливості (internet-технології, мережа мобільного зв'язку, теле- й радіоефір...) обумовлюють неабияку інтенсифікацію, а з нею і ускладнення міжлюдських відносин. Кажучи інакше, якнайширший контекст міжконфесійного діалогу детермінують нагальні вимоги сучасного

98 Бердяєв Н. Истина и Одкровение. Прологомены к критике Одкровения. – СПб., 1996. – С. 21.

99 Там само.

розвитку, що в поєднанні з нечуваними досягненнями науково-технічного прогресу унеобходнюють вироблення інтерсуб'єктивної логіки мислення і, зокрема, розуміння життя як феномену, що безперервно розвивається та потребує розгортання й удосконалення тих чи інших форм діалогу на міжцивілізаційному рівні. А його планетарний масштаб у найзагальнішому вигляді може бути зведений до виділення щонайменше п'яти потужних цивілізаційних типів сучасності, а саме:

1. східно-християнського (= православного);
2. західно-християнського (= католицького);
3. конфуціансько-буддійського;
4. індо-буддійського;
5. ісламського¹⁰⁰.

Кожний з них, як відомо, має своїм формотворчим ядром релігійну основу, на духовному базисі якої постали досконалі світоглядні системи, моделі економічного розвитку, культурні явища, суспільно-політичні інституції, системи державного устрою, архетипи поведінки, типологія мислення, а, відповідно, переконання та ідеали мільйонів людей великої сім'ї народів планети Земля – творців і носіїв самобутніх духовних надбань з їх неповторною специфікою, ціннісно-смысловим наповненням, оригінальними засобами вираження. Тому, керуючись тим, що будь-якій цивілізації притаманна своя релігійна причина появи та мотивація розвитку, а також урахувуючи своєрідність символічного світу, його смисловий поліфонізм, неважко передбачити, що на шляху глобалізаційного поступу сучасності з його зближенням та взаємопроникненням неминуче мали б виникати та й виникають труднощі об'єктивного характеру, які дедалі частіше складають предмет занепокоєння найавторитетніших організацій – ООН, Ради безпеки, ПАРЄ, ЄС та ін. Серед них – питання налагодження міжконфесійних взаємин, необхідності подолання вже існуючих або потенційно можливих конфліктів на релігійному ґрунті, вироблення підходів до розв'язання міжконфесійних суперечностей, що мали б слугувати фактором стабільності, спокою, миру та злагоди в релігійно плюралістичному світі. І в цій благородній миротворчій справі вже досягнуто чимало успіхів. Уґрунтовані на засадах солідарності, рівності, автономності та суверенності суб'єктів релігійних відносин, а також на величезному морально-етичному потенціалі усіх без винятку релігій нинішні підходи світового співтовариства до вирішення чи ж мінімізації церковно-релігійних проблем уже не раз засвідчували свою дієвість. Однак за цієї очевидності не варто було б ігнорувати речі антиномічного характеру чи ж ті внутрішні колізії, напруження яких визначають:

- глобалізаційні процеси, що об'єктивно сприяють не тільки зближенню людей, інтенсифікації їхніх взаємин, але й загрожують потенційно можливим «зіткненням цивілізацій», у зв'язку з чим, крім іншого, актуалізується необхідність розробки принципів толерантизації міжконфесійних відносин;
- постмодерні ціннісно-смыслові координати, які спричинюють неймовірну фрагментизацію світу, розгерметизування цілісних структур, втрату людиною орієнтирів розвитку, а нерідко й сенсу життя;

100 Василенко І. А. Диалог цивилизаций. – М., 1999. – С. 68.

- зміна підходів до інтерпретації істинності, яка в постмодерному дискурсі характеризується множинністю і в своїй науково-філософській полівимірності не може ототожнюватися з її релігійними засновками хоча б тому, що поняття релігійної істини базується на транссуб'єктивності, характеризуючись атрибутами вічності, непомильності, сакральності та неодмінного сповнення в майбутньому;
- консервативність релігійного чинника як ядра, фокусу та стійкої вісі життя, що в принципі суперечить не тільки семантиці постмодерних настанов, але і є несумісним з їхнім фундаментальним положенням – небажанням зосереджуватися або, як зауважує В. Ковалевич, «центруватися (цементуватися, кристалізуватися) довкола будь-якої однієї міфологеми, що виступає інтерпретаційною матрицею всього змісту культурної цілісності»¹⁰¹.

Отже, якщо зважити на логіку розмірковувань про специфіку постмодерного дискурсу, в якому релігії відводиться скромна роль з-поміж інших духовних феноменів, і побачити її крізь ту призму істинності, що є панівною і з неминучістю викликає чи ж нерідко поглиблює кризу віри, то маємо всі підстави погодитися зі слушністю твердження о. Анджея Бронка, який наголошує: «Постмодерний релятивізм піддає сумніву існування універсальних критеріїв раціональності та об'єктивності і проголошує, що кожна релігія – істинна для своїх визнаців, які мають власні причини її приймати: істинних релігій, – додає він, – є стільки, скільки є людей, які їх визнають»¹⁰².

А що означений принцип істинності усіх (=більшості) релігій має й матиме своїх опонентів сумніватися не доводиться хоча б тому, що кожна релігія або її окремі конфесії чи деномінації претендують на повноту вираження абсолютної істини, а їхні речники чи/і послідовники, виходячи з глибоких віросповідних переконань, свято вірують, що саме вони і тільки вони володіють її повнотою та непомильністю, пов'язуючи з тією певністю найзаповітніші надії. Горизонталь «людина – світ» та вертикальна проекція «людина – Бог» (= Вищі Духовні Сили, Абсолют) в цьому сенсі виступають тією метафорою, що «розкодовує» матрицю буття, в якому змінні ритми ненастанно оновлювального світу аксіологізують переконання сповідників різної релігійної належності. Під таким оглядом надзвичайно важливо також зважати і на ціннісно-сміслові настанови кожної з релігій, а відтак і на сотеріологічні візії та психоемоційні перейняття їхніх сповідників – окремої людини, спільноти, ойкумени, які в залежності від дихотомічно вибудованих відповідностей/невідповідностей зразка «істина – ересь», «добро – зло», «правда – кривда» роблять можливим, бажаним і перспективним або неможливим, небажаним і безперспективним міжконфесійне зближення і діалог як одну з форм його вияву. Цим насамперед і пояснюється та специфічно релігійна функція, в контексті якої сприятливості/несприятливості криють в собі таку ж потужно-об'єднуючу, як і розмежовуючо-дезінтегративну здатність. Але сказане аж ніяк не означає, що розмірковування мислителів релігійної свідомості, скажімо, можуть нехтувати структурні підходи до

101 Ковалевич В. Релігія в зеркале постмодерна // Філософія гуманітарного знання: раціональність і духовність.. – Чернівці, 2008. – С. 381.

102 Бронк Анджей. Релігійний плюралізм і правдивість релігій // Релігія в сучасному світі. Матеріали до курсу релігієзнавства / За ред. Генрика Зімоня. – Л., 2007. – С. 467.

осмислення проблеми істини й істинності, включаючи їх онтологічні, логіко-семантичні та ціннісно-екзистенційні аспекти. При цьому, згідно з онтологічним підходом, істина ототожнюється з буттям або виступає його властивістю і може бути принагідно представлена судженням В. Соловйова, який у «Критиці абстрактних первнів» зазначав, що істина міститься не в тій або іншій формі нашого пізнання..., а в самому сутньому, яке і є пізнаваним, тобто істинним предметом знання. ... Ми можемо мислити істину тільки як сутність всеєдиного, і коли ми говоримо про істину, то ми говоримо саме про це, про сутність всеєдиного. Ми повинні або зовсім не говорити про істину і через те відмовитися від усякого знання (адже хто ж побажає неістинного знання?), або ж визнати єдиним предметом знання всеєдиного сутність, що містить в собі всю істину. Справді, – резюмує філософ, – в цьому своєму повному визначенні істина містить і безумовну дійсність, і безумовну розумність всього існуючого»¹⁰³. Що ж стосується логіко-семантичного підходу до з'ясування проблеми істинності, то він зазвичай становить специфіку дисциплін дедуктивної заданості (логічні операції, доведення теорем, дотримання правильності чи коректності припущень тощо) і зводиться до строго постульованої послідовності формально-семантичного доказів. Натомість ціннісно-сміслові трактування істини поєднуються переважно з її аксіологічною правдивісністю, тобто з щирою вірою у незаперечність тієї чи іншої постуляції, яка, між тим, не завжди може бути верифікованою і, співвідносячись з етико-естетичними категоріями чи духовно-релігійними нормами або ідеалами, апріорно не виключає хибності.

При цьому, усвідомлюючи потребу міжконфесійного діалогу як з нехристиянськими релігіями, так і християнськими конфесіями, слід виходити з того, що його основним теоретичним розробником на нинішньому етапі цивілізаційного поступу, а також пропагандистом доктринальних рішень виступила Римо-Католицька Церква. У кожному разі, починаючи з II Ватиканського собору, нею було всебічно обґрунтовано низку антропологічних, соціологічних та богословських підстав для інтенсифікації міжконфесійного діалогу. Антропологічні з них ставилися надзвичайно високо і зводилися до того, що:

- «по-перше, кожна людина – і християнин, і той, хто сповідує будь-яку іншу релігію, – прагне, щоб було визнано її ідентичність, індивідуальність;
- по-друге, важливим тут є пережиття людиною власної обмеженості, відкриття на трансцендентність і звернення до неї;
- по-третє, йдеться про взаємну верифікацію, виправлення помилок, братерський обмін дарами»¹⁰⁴.
- Що ж стосується соціологічних детермінант діалогового обумовлення, то вони ґрунтувалися на твердженні про те, що:
- «в результаті активної комунікації сьогоденній світ усвідомлює плюралізм, і це мобілізує Церкву до пізнання інших релігій та поваги до них»¹⁰⁵;

103 Соловьев В. Сочинения. В 2-х томах. – М., 1988. – Т. I. – С. 691.

104 Урбан Юзеф. Діалог християнства з нехристиянськими релігіями // Релігія в сучасному світі. Матеріали до курсу релігієзнавства. – С. 452.

105 Там само.

- «всі ми є брати й усвідомлення цього становить особливу мотивацію для діалогу...»¹⁰⁶;
- «релігії могли б спільно протидіяти таким суспільним загрозам, як війни, расові конфлікти, безграмотність, голод»¹⁰⁷.

І, зрештою, аргументи на користь розвитку міжконфесійного діалогу впливали з богословських засад і передусім з тринітарної таїни Бога – Отця, Сина і Святого Духа, при обґрунтуванні яких ідеологами РКЦ наголошувалися:

- відвічність «Бога-Отця, від якого походять всі людські істоти, створені на його образ»¹⁰⁸;
- «єдиний Божий задум спасіння всіх людей»¹⁰⁹, що пов'язується з викупною жертвою Ісуса Христа;
- глибинний сенс того, що «Святий Дух діяв у світі ще перед християнською ікономією і нині діє поза видимим «Тілом Христовим»¹¹⁰;
- дієва присутність Святого Духа в інших релігіях, внаслідок чого «багато чесних людей, натхненних Божим Духом, причинилося своєю творчістю до вироблення і розвитку власних релігійних традицій»¹¹¹.

А що для провадження широкого міжконфесійного діалогу існує подостатком як біблійних підстав, так і патристичних настанов, доводилося в такий спосіб:

- об'явленням Божого плану, реалізацією якого через покликання Авраама (Бут. 12:1-3) мав опікуватися єврейський народ; «Бог уклав союз з усіма людьми», відтак існує «єдина історія спасіння для всього людства»¹¹²;
- самим фактом втілення Ісуса Христа-Месії «Бог розпочав спасительний діалог з людством»¹¹³, чим було подолано стіну розмежування між євреями і поганами (Див. Еф. 2:4; Лк. 2:8-10; Мф. 2:1-12; Мф. 15:24-28; Мк. 7:24-30; 8:10-11; 11:20-24; 25:31-32; Ін. 4:1-26);
- подвижницька праця учнів Ісуса Христа, особливо апостола Павла (Дії 14:8-18; 17:22-34), відкрила нові горизонти для діалогу християнства з речниками і послідовниками інших релігій (особливо іудаїзму);
- надійними підставами для розгортання міжконфесійного діалогу слугують теорія Логосу та «насіння Слова» Юстина Мученика й Климента Александрійського, історія богослов'я св. Іринія та Августина, теорія Євсевія, а також засади сучасних богословів про спільне походження та призначення всього людського роду від Бога, присутність Духа Божого в інших релігіях (Ів. 3:8)¹¹⁴ тощо.

Гарантією успішного розгортання такого діалогу на його міжрелігійному рівні мало слугувати й те, що, означуючи цільовий та ціннісний аспекти діалогу з

106 Там само.

107 Там само.

108 Там само.

109 Там само.

110 Там само.

111 Там само. – С. 452.

112 Там само. – С. 452.

113 Там само. – С. 453.

114 Там само. – С. 454.

нехристиянськими релігіями, а власне, вказуючи на необхідність здійснення євангелізаційної місії з її католицькою орієнтаційною спрямованістю та досягнення такого рівня діалоговості, який би передбачав глибше навернення всіх до Бога¹¹⁵, католицькі богослови всякчас вказували на необхідність дотримання двох обов'язкових умов:

1. обізнаності та поваги до визнавців інших релігій із зазначенням щирої віри й любові до тих, кого також створив Бог, кому дав «ту ж природу і викарбував у їхніх серцях свою печать і свої закони»¹¹⁶;
2. вияву братерства, довіри, ширості, смирення й щедрості щодо нехристиян як засобів зближення й приязні.

Однак справедливість зобов'язує визнати, що в багатому арсеналі засобів спілкування, діапазон яких простягається від закликів щодо збереження «власних традицій і релігійних переконань»¹¹⁷ як привітливих заходів з недопущення зречень чи іринізму до фінансово-матеріальної підтримки/допомоги тих/тим, хто мав би особисто пересвідчитися, якими «багатствами щедрий Бог обдарував народи»¹¹⁸ католицького Заходу, мета таких контактів не виключає й ще одного не дуже приховуваного бажання – засобами релігійного переконання побільшити стадо Христове в католицькій вівчарні.

Звичайно, що, розкриваючи провідні напрями, а також засади міжконфесійного діалогу в контексті заявленої теми, ми з необхідністю мали б перейматися відповіддю не тільки на питальне: «Чому, скажімо, постала необхідність зближення та/чи налагодження взаємин між віруючими різних релігій, конфесій і деномінацій?», але і як вони корелюються з проблемою релігійної істинності на сучасному етапі її розуміння. У цьому зв'язку хотілося б ще раз зазначити, що релігійна істинність має конкретно-історичні виміри й, обмежуючись типологією християнського богомислення, виходити з того, що сучасній епосі передувала зтяжна криза релігійної свідомості та послаблення виняткового суспільного становища християнської Церкви в континентальному масштабі. Як наслідок, було підготовлено рефлексивний ґрунт постмодерну і зокрема спричинено виникнення й розвиток численних релятивістських теорій істини, а відтак й відхід від її класичних інтерпретацій, згідно з якими «істинним вважалося судження, яке з очевидністю виражає стан справ»¹¹⁹ або «коли протилежне йому судження з очевидністю неможливе»¹²⁰.

Що ж до самої специфіки постмодерного філософування з приводу істинності, законодавцями та провідними виразниками якої є ціле ґроно відомих мислителів ХХ ст. (М. Хайдеггер, Т. Адорно, М. Хоркхаймер, М. Фуко, Ж. Дерріда, Ж. Д. Ліотар, Ф. Джемсон, Ф. Лаку-Лабарт, Р. Рорті, Ж. Лакан, П. Козловські, Ж. Делез, Г. Маркузе, Ж. Бодрійар, Ю. Хабермас, Т. Кун та ін.), то вона впливає із заперечення декартівського дерева як того єдиного метафізичного принципу, що на ньому будувалися класичні уявлення про ієрархію кореня, стовбура й гілок та пояснюється актуалізацією ризоми

115 Там само. – С. 456.

116 Там само. – С. 456.

117 Там само. – С. 452.

118 Там само. – С. 452.

119 Краткая философская энциклопедия. – М., 1994. – С. 190.

120 Там само.

(=кореневища). Принаймні саме ця універсалія стане постмодерністським символом гетерогенності, множинності та рівноправності¹²¹, чи, кажучи словами Т. Андрущенка, тією радикальною альтернативою «замкнутим і статичним лінійним структурам, що припускають жорстку осьову орієнтацію»¹²² і зроблять можливою «фундаментальну для постмодернізму установку на допущення руйнування традиційних уявлень про структуру як семантично центровану і стабільно визначену»¹²³. У той спосіб буде легітимізовано звільнення людини-особистості-індивіда від будь-яких правил чи/ї приписів, які хоч якоюсь мірою претендуватимуть на всезагальність, незмінність або тотальне панування¹²⁴.

Зрозуміло, що ціннісна парадигма постмодерну з його властивим індивідуалізмом, приматом свободи та лібералізму не могла не позначитися і на ставленні до істини, детермінувавши її стратифікацію, фрагментизацію та стирання об'єктивності. Наочним свідченням цього стало важкоосяжне число сучасних теорій істини, інтерпретативна множинність яких включає семантичний, синтаксичний, прагматичний, аналітичний, синтетичний, мінімалістський, консесуалістський, фальсифікаційний та інші підходи. І що важливо над інше, так це те, що, відмовляючи істині в її онтологічному статусі, постмодернізм вважає істиною мало не все, співвідносячи її то з психічним станом особистості (С. К'єркегор), то з цінністю, яка «не існує, але важить» (Ріккерт і взагалі Баденська школа неокантіанства), то з феноменом метамови формалізованих систем (А. Тарський), то з спекулятивним ідеальним конструктором (Н. Гартман), то з явищем мовного порядку, що перебуває в прямій залежності від інтерпретації та/або розглядається в контексті проблеми верифікованості (Г.-Г. Гадамер)¹²⁵. В цьому сенсі має рацію М. Шкепу, який заявляє: «Гасло «Істини немає!» – стало категоричним імперативом сучасного «теоретичного духу»¹²⁶, підтверджуючи тим самим, що в постмодерному дискурсі як ідейно-естетичній та науковій парадигмі сучасності фактично спостерігається смислова релятивація істини, а також принципова відмова від дослідження абсолютної істини як її найбільш повного, глибокого та всеохоплюючого вияву. Під таким оглядом ідейно-естетичне кредо постмодерну правомірно розглядати як виклик самій сутності релігійного феномену, аналізуючи який, як на те зокрема вказує Л. Виговський, дослідники фактично з одностайністю наголошують:

- «... соціальний постмодернізм в методологічному плані негативно відноситься до релігії як такої»¹²⁷, тому що більшість конфесій базується на наявності універсальної абсолютної істини, а будь-яка особистість в принципі не може знати відповіді на неї;
- постмодернізму важать над усе часткові «істини»;

121 Виговський Л. Вплив постмодерну на характер функціонування релігійного комплексу в сучасних умовах // Українське релігієзнавство. – 2004. – Вип. 30. – С. 6.

122 Андрущенко Т. І. Постмодернізм як протиставлення // Мультиверсум. – 2008. – Вип. 67 – С. 169.

123 Там само.

124 Там само. – С. 6.

125 Там само. – С. 332.

126 Шкепу М. Печальні мандрівки герменевтичного духу // Філософія гуманітарного знання: раціональність і духовність.. – Чернівці, 2008. – С. 90.

127 Виговський Л. Вплив постмодернізму на характер релігійного комплексу в сучасних умовах. – С. 8.

- в добу постмодерну «кожний індивід має право на власну істину й правду і жити згідно них»¹²⁸;
- постмодерністи можуть не погоджуватися з поглядами чи ж способом життя інших, але покликані толерувати їх.

Втім, мовиться наразі про те, яким є постмодерн і що йому імпонує [=до вподоби], як він прочитує життя і в який спосіб волів би підпорядковувати його своїм цільовим орієнтирам. Але не менш важливо знати і враховувати, що на запити й виклики постмодерну з його глобалізаційною всеохопністю та секуляризаційним тенденціями презентанти кожної з релігій відповідають чи ж можуть потенційно відповідати по-своєму, виходячи з власних рацій, потреб та доцільностей. А що ці відповіді будуть різними навіть на внутрішньорелігійному рівні сумніватися не доводиться бодай тому, що, претендуючи на повноту спасительної істини, кожна християнська конфесія артикулює відмінні віронавчальні постулати, а саме:

- Римо-Католицька Церква підносить принципи апостольського наступництва, непомильності Учительського Уряду Церкви та вірного збереження депозиту автентичного вчення Христа¹²⁹, вбачаючи відповідно ознаки істинності Католицької Церкви в ортодоксійному дотриманні єдності, святості, вселенськості та апостольськості¹³⁰;
- Православні Церкви обстоюють істинність, зберігаючи вірність апостольській традиції та вченню перших семи Вселенських Соборів, особливо виділяючи при тому необхідність виконання заповіді любові до ближнього та чудотворення як ознаки Божої благодаті;
- більшість протестантських деномінацій наріжним каменем церковної істинності вважають правдиве проголошення Євангелія та правдиву відправу таїнств¹³¹.

Отже, навіть з огляду на вихідні положення християнських конфесій неважко завбачити або ж припустити, що і в нинішню добу толерантності заледве чи хто зречеться конфесійно-деномінаційної претензійності, того принципу ексклюзивності, який покликаний обслуговувати потреби істини та задовольняти ідеальні запити віруючого загалу в їх конкретній конфесійній парадигмальній заданості. Якщо ж наразі усвідомимо, що йдеться лише про децицію з того неймовірно розмаїтого світу міжконфесійних незіставностей, яких не бракує на внутрішньорелігійному рівні, а вже поготів на міжрелігійному зрізі, то з уваги на строкатий і складний проблематичний комплекс досліджуваної теми маємо неодмінно виходити з того, що:

- релігійність у найширшому розумінні цього слова може мати найрізноманітніші форми свого вияву, з яких, зазвичай, виділяють первинні (анімізм, фетишизм, тотемізм, магія та ін.), езотеричні (буддизм, веданта), моно- чи генотеїстичні (іудаїзм, християнство, іслам), політеїстичні, історичні, об'явлені, синкретичні і навіть

128 Там само. – С. 8.

129 Бронк Анджей. Релігійний плюралізм і правдивість релігій // Релігія в сучасному світі... – С. 486.

130 Там само.

131 Там само.

атеїстичні (комунізм, нацизм), що надзвичайно утруднює вироблення універсальних прийомів і методів їхнього дослідження;

- релігія є надзвичайно складним феноменом, а самі релігії настільки різняться між собою, що, попри наявність спільних ознак, дозволяють говорити про несумісність окремих засадничих положень та інтепретативної практики;
- на відміну від інших, монотеїстичні релігії (іудаїзм, християнство, іслам) є доктринально спорідненими (спільність/близькість поглядів на природу й існування Бога, ставлення до світу, розуміння походження, природи та призначення людини), однак віронавчальні розбіжності та ними викликані міжконфесійні суперечності іноді стають нездоланною перешкодою до розгортання й поглиблення міжконфесійного діалогу;
- дослідження релігії потребує чіткого визначення понять «релігія», «істина», «істинність» у їх співвіднесенні з вірою й розумом, знанням об'явленим і знанням природним, наукою та релігією тощо;
- термін «істинність релігій» передбачає поняттєву диференціацію, в контексті якої зазвичай розрізняється «релігійна істина» («правди віри»), що стосується істинності лише окремого положення будь-якої релігії; «істинність релігії» в її універсально-типологічному вимірі та «істинна релігія», метою якої є системне й цілісне осягнення істинності окремо взятої релігії.

Додаткової складності дослідженню істинності релігій і особливо узгодженню тих аспектів, які базуються на вірі або віронавчанні, надає те, що в європейській традиції устійнився специфічно християнський підхід до її аналізу та з'ясування. А він не завжди є коректним щодо інших релігій і включає перевірку досліджуваного феномену на:

- історичну істинність як правдозгідну релігійну фактологію в її традиційній тяглоті та генетико-еволюційних, ідентифікаційно відповідних, доктринально вивіренних та інституційно доказових вимірах;
- доктринальну істинність, надприродний сегмент якої знайшов своє вираження у віроповідних метатвердженнях (догматах) і яка є сутнісно умонеосяжною, має освячені патристичним авторитетом/та багатовіковим досвідом обґрунтування, вважається незаперечною та обов'язковою для сповідання кожним віруючим.

Крім того, доказова база істинності релігії з її властивими обґрунтуваннями історичності, доктринальні, а також абсолютності, автентичності та раціональної несуперечливості чи ймовірності, може тісно поєднуватися із світоглядно-філософськими положеннями, підпорядковуючись історичним, соціологічним, епістемологічним, аксіологічним, прагматичним, екзистенційним, політичним, субстанційним, функціональним та іншим потребам. Під таким оглядом необхідність неухильного дотримання церковно-релігійних приписів, з одного боку, та їх суб'єктивне сприйняття й селективне виконання сучасними вірянами, з другого, надзвичайно утруднюють проведення чіткої демаркаційної межі між ортодоксією і єрессю, а відтак і розрізнення правовірності/неправовірності навіть на внутрішньорелігійному рівні. Вже не кажемо про фактично неunikну проблему зміщення вектору подібних розумувань у площину «особових вимірів життя

людини»¹³², інтерсуб'єктивність яких потребує неодмінної об'єктивації, а з тим і розрізнення зовнішньорелігійної та внутрішньорелігійної істинності.

Зрештою, релігія це не тільки Божі обранці, якими Господь вділив особливих дарувань, і не тільки вчені з їхніми глибокодумними розважаннями. Тому, розмірковуючи про істину й істинність релігії в її наукових, філософських та богословських імплікаціях, як і зауважуючи на постмодерних імперативах, ми не можемо ігнорувати й того, що означена проблематика повсякчас нуртує уми, душі й серця надзвичайно широкого кола людей різної конфесійної належності, а також тих, хто з своїм віросповідним вибором іще не визначився, а можливо й не почувається такої потреби, однак бодай іноді задумується на тим:

- Чому в світі так багато релігій, коли існує тільки один Бог?
- Кому я маю в своєму житті передусім вірити чи довірятися, на чий резони приставати і чим при цьому керуватися?
- Чи можуть існувати критерії розрізнення релігії на істинні й неістинні і якщо «Так», то що має бути покладено в їхню основу?
- Які пізнавальні засоби, маючи на увазі способи раціонального осмислення релігійних положень чи віру як таку, або аргументи речників інших релігій чи ж тієї, що в ній виріс і дістав як заповіт предків, належить визнавати пріоритетними при визначенні критеріїв істини?
- Якщо Бог один, то чи не всі релігії є нічим іншим, ніж одним із шляхів його осягнення?
- Якщо Бог є непомильною повнотою істини, то як маю ставитися до іновірних і якими мають бути мої дії, коли їхні розмисли та вчинки несумісні з моїми переконаннями?
- Чому і на якій підставі представники одних релігій можуть користуватися певними привілеями з боку держави, а інші – ні?
- Як бути, коли окремі релігійні твердження суперечать чи ж не узгоджуються з науково доведеними положеннями?
- Якщо моя релігія істинна, то чи мають взагалі право на існування інші, «неістинні» релігії?
- Якщо релігія приватна справа, тоді чому я чи мої діти мають, скажімо, вивчати історію тієї релігії чи культуру того народу, щодо якої (релігії)/якого (народу) я маю певні застереження?
- Якщо в контексті певних рацій сучасності удоцільнюється дотримання принципів міжконфесійного плюралізму, толерантності та рівності, тоді чому в більшості релігій про це не йдеться, а спроби їхнього переведення в життя призводять до релятивації вищих цінностей?
- Чи правомірно перечити тим, хто вважає природним і правомірним, що віруючі різних конфесій кожний у власний спосіб є володарями та носіями істини, а їхній предмет (=суб'єкт) поклоніння (Бог, Вища Субстанція, Абсолют, Творець ...) сповістителем Вищої Правди, Небесного Об'явлення, Божественного Одкровення, Абсолютної Істини..., тобто тих обітниць, що сприймаються за священний дороговказ, за той священний дар людині, який її надихає на ідеальні звершення та виступає запорукою спасіння?

132 Бронк Анджей., Релігійний плюралізм і правдивість релігій.. – С. 476.

Зрозуміло, що поліфонізм цих та інших ремінісценцій на тему релігійної істинності є неосяжним. Однак, якщо спростити проблематичну строкатість подібних візій до рівня «так» чи «ні» і при цьому концептуалізувати можливі підходи до розуміння істинності релігії в її постмодерних виявах, то за всього розмаїття сприйняття, оцінок та ставлення можемо виділити два основних підходи, а саме:

1. позицію ексклюзивізму, що виходить з визнання істинної тільки певної релігії, її віровчення і традиції на відмінну від інших, правдивість яких зазвичай спростовується в апологетичний спосіб;
2. позицію інклюзивізму, що може мати як помірковані, так і радикальні вияви, і всупереч ексклюзивістській претензійності пошановує, в першому значенні, «всі релігії як своєрідні способи вираження тієї самої релігійної правди»¹³³, вважаючи їх «виразом непостійної, недосконалої, пізнавальної кондиції людини»¹³⁴, а в другому сенсі – з того, що «християнство має винятковий характер і охоплює повноту істини»¹³⁵, однак не заперечує спасительних вартостей інших релігій.

Отже, узагальнюючи сказане з приводу проблеми істинності релігії в контексті міжконфесійного діалогу сучасності, можемо констатувати:

- кожна релігія є внутрішньо стійким, парадигмально заданим, модусно визначеним та сутнісно консервативним феноменом;
- міжконфесійний діалог є нагальною потребою часу, відповіддю на глобалізаційні виклики та відображенням постмодерних ціннісно-смыслових вимірів;
- глобалізація об'єктивно сприяє не тільки зближенню людей, інтенсифікації їхніх взаємин, але й потенційно загрожує зіткненням «цивілізацій» чи ж непорозуміннями на різних життєвих рівнях та зрізах, що й виступає додатковим чинником актуалізації принципів толеранції, плюралізму, солідарності тощо;
- постмодерн як ідейно-естетична та духовно-культурна даність є наслідком цивілізаційного розвитку, що в своїй парадигмальній заданості усаднає плюралізм в усіх його можливих виявах та надзвичайно фрагментизує життя;
- тематико-проблематичні аспекти міжконфесійного діалогу, навіть якщо його обмежувати рамками релігій авраамічного кореня, є надзвичайно складними і потребують значних зусиль по зняттю об'єктивних труднощів;
- кореляція «проблема істинності в релігії» і «міжконфесійний діалог» має розглядатися як нагальна історична потреба, в якій постмодерні запити європейського зразка і релігійний ренесанс в країнах пострадянського простору можуть не тільки виглядати, але й розглядатися як частково і смислово, й ціннісно незіставні;
- проблема істинності в її наукових та філософських вимірах різною мірою дотичності пов'язана з релігійним феноменом, однак не є тотожною;

133 Там само. – С. 471.

134 Там само.

135 Там само.

- тією чи іншою мірою міжконфесійний діалог в його сучасній затребуваності може/буде використовуватися з прозелітичною метою;
- плекати особливі надії на саму можливість подолання труднощів, які з неминучістю постануть на шляху розгортання міжконфесійного діалогу, а відтак і на досягнення такого ступеню діалоговості, який би задовольняв як потреби в горизонталі «людина – світ», так і на вертикалі «Бог – людина», не доводиться;
- перспективи міжконфесійного діалогу, як у його планетарних, так і українських вимірах, правомірно розглядати в контексті кращої виrozumілості на проблемах церковно-релігійного розвитку, в тому числі й істинності релігії в її абсолютно заявлених теоретичних засновках та відносно можливій практичній реалізації.

Юрій ЧОРНОМОРЕЦ

СВОБОДА И ПРАВА ЧЕЛОВЕКА: СОВРЕМЕННЫЙ ПРАВОСЛАВНЫЙ ДИСКУРС

Долгое время в православном мире существовали противоречия по линиям «греческие Церкви» – «славянские Церкви», «Церкви свободного мира» – «Церкви коммунистического блока». В первое десятилетие XXI века РПЦ обнаружила собственное одиночество. По большинству богословских, экуменических, церковно-политических проблем РПЦ занимает более консервативную позицию, чем другие православные Церкви, которые поддерживают умеренный консерватизм Патриарха Варфоломея, его осторожный экуменизм, его политику укрепления единства Православной Церкви вообще и единства православных в Европе в частности. Вместо конструктивной политики в таких изменившихся условиях Патриарх Кирилл, во многом из-за стремления сохранить Украину в Московском Патриархате, перешел на позиции крайнего фундаментализма. Углубление мировоззренческих противоречий может завершиться глобальным кризисом православия. На сегодня, кроме попыток подкупить Патриарха Варфоломея, никаких шагов для сближения с мировым православием Патриарх Кирилл не предпринимает. Наоборот, каждый год делаются все новые шаги к фундаментализму, что не может не вызывать тревоги.

Патриарх Варфоломей о православии как части Европы. Патриарх Варфоломей с одобрением отзывается о Европейском Союзе, о его достижениях. «Европейские народы наслаждаются свободой, справедливостью и демократией в такой степени, которая в 1930-е годы казалась невозможной» (Патриарх Варфоломей. Приобщение к таинству. Православие в современном мире. - М., 2008. — С. 291). Европе удастся сохранять мир и оставаться при этом единством разнообразия (Там же. - С. 291-292). Патриарх подчеркивает, что православие полностью приемлет систему европейских ценностей. «Западную цивилизацию, если понимать под ней европейское и американское культурное пространство, нельзя более воспринимать исключительно в географических терминах или